

NO VIOLÈNCIA I VAGA DE FAM; UNA FILOSOFIA

Ramon Alcoberro

La vaga de fam és una eina de lluita política que ve de lluny. El text més antic conservat que en parla és un papir conservat al museu Egipci de Torí, de l'any 1.166 abans de Crist, quan els obrers de la piràmide de Ramsès III van posar-se en vaga. En temps de l'emperador Tiberi a l'antiga Roma es registrà la primera vaga de fam d'un intel·lectual, l'historiador Aule Cremuci Cordus, que es deixà morir per evitar la tortura. Estan documentades vagues dels indis americans contra els ocupants espanyols al segle XVI i fou la no-col·laboració dels indis amb els invasors el que obligà aquests a portar a Amèrica grans quantitats d'esclaus negres.

“Feliços els pacífics perquè ells seran anomenats fills de Déu”, va dir Jesucrist. No violència i vaga de fam són, respectivament, una doctrina de l'acció col·lectiva i una eina de lluita política radical que pretenen crear, a través d'un gest personal o col·lectiu trencador, un estat de consciència general per capgirar una injustícia. La vaga de fam, en particular, és una de les que es denominen “estratègies radicals” en política (conjuntament amb el boicot, la no col·laboració i el no reconeixement del poder opressiu). Tant l'una com l'altra impliquen qüestionar d'arrel un sistema polític considerat incompatible amb la dignitat humana. Fer vaga de fam és una manera de dir “prou” a una situació que es concep com a radicalment vexatòria, fins al punt que mantenir la pròpia vida es considera inacceptable si s'han de suportar determinats paràmetres de inhumanitat. El dejuni i la vaga de fam toquen de prop el simbolisme de la mort i desencadenen sovint passions irracionals. Comprendre el que hi ha al seu darrera sovint és prou difícil.

No usar la força ni obeir-la

Hi ha hagut vagues de fam molt abans que hi hagués teories sobre les vagues de fam, simplement perquè protestar abstenint-se de menjar és una resposta immediata a una situació on la dignitat humana se sent menyspreada. Des de 1775 les colònies americanes del nord que lluitaven pel seu alliberament (Virgínia, Rhode Island, Massachusetts), organitzaven diades de vaga de fam massives per protestar contra la repressió anglesa. Gandhi va fer el seu primer dejuni en 1904, i des de 1905 la vaga de fam fou també l'eina de les sufragistes britàniques. Optar per no usar la força ni obeir-la (no-violència) i emprar el propi cos per fer un acte d'autodeterminació (vaga de fam) són decisions profundes que marquen la vida i serveixen com a gest radical per despertar consciències en un moment de radical injustícia.

Mentre la no violència inclou una teoria sobre els fins i els mitjans del que és acceptable en política, la vaga de fam expressa, en l'essencial, un gest i un compromís personal portat fins a l'extrem. Sovint el concepte de “vaga de fam” es confon però, amb el més genèric de “dejuni”, que essent quelcom similar expressa també alguna cosa de radicalment diferent. Convé establir clarament la diferència entre tots dos àmbits per evitar una visió mística o religiosa del que és, com la vaga de fam, una opció política o una eina de lluita.

Del dejuni a la vaga de fam.

El dejuni és una qüestió privada (algú deixa de menjar, simplement), mentre que la vaga de fam és una estratègia de no-violència activa i un acte públic que pretén aconseguir un ressò i col·laborar, com a mínim, a transformar consciències. El dejuni ha estat una eina molt habitual en diverses religions tant a Orient com a Occident i implica la privació, total o parcial, del menjar en un període determinat. Com a tal, és una pràctica present i obligada en les tres grans religions monoteistes. Per al judaisme (Yom Kippur), el cristianisme (la quaresma) i l'islam (ramadà), deixar de menjar en alguns dies especialment sants és una forma de mostrar la solidaritat amb els pobres, experimentant en carn pròpia l'angúnia de la fam. La quaresma cristiana, que recorda els quaranta dies que Jesús va passar al desert, ha produït fins i tot una tradició gastronòmica significativa, on la frugalitat, per cert, és més teòrica que real. Però fer vaga de fam és anar molt més enllà de l'acte de dejuni. És un acte polític i públic que pretén alertar l'opinió pública sobre una injustícia i que, quan s'allarga més enllà de quinze dies, busca sobretot mobilitzar els grups socials en la perspectiva més transformadora possible.

Gene Sharp, un dels estudiosos més significatius del tema, que ha mort al gener d'enguany, va distingir al seu llibre clàssic: *La política de l'acció no violenta* (1973) entre dejuni de pressió moral, vaga de fam i dejuni "satyàrgic" (o el que és el mateix "gandhià"), prou més complex perquè inclou una barreja de profetisme religiós i acció política. El dejuni té un punt de conversió personal o d'intent de convèncer la gent, sobretot la propera, sobre algun fet o situació que es considera injusta. Pot ser una ofrena a la divinitat o un intent de "moure el cor" a la gent més propera. Per a l'avi que es nega a menjar perquè prefereix morir a viure en determinades circumstàncies, el dejuni és l'expressió d'un patiment íntim. Però el patiment de la vaga de fam és provocat per una situació pública. Qui dejuna fa una pressió moral, però qui opta per la vaga de fam fa una pressió política. En la vaga de fam, segons Sharp, no es tracta de convèncer ningú, ni de moure a compassió l'enemic –que ja se sap d'entrada que no es commourà–. El que es busca és obligar l'oponent a acceptar determinades exigències i això exigeix, a més, fer-lo amb el màxim de publicitat possible. Quan algú no obeeix i decideix anar fins el final, el poder queda fora d'òrbita i la vaga de fam té per objectiu desacreditar l'oponent. Tota vaga de fam s'adreça a l'exterior, al grup, i mai no es fa individualment, sinó que implica un equip, un acompanyament (mèdic, psicològic i polític) i un context polític propici.

Si el dejuni pot tenir un sentit purificador o reflexiu, més o menys proper a la pràctica religiosa, la vaga de fam és, com la vaga política o sindical, un acte de no col·laboració i de sobirania contra algú que se situa fora – en l'àmbit de l'opressió. Una vaga de fam és sempre un acte de resistència, pública i política. Hervé Ott, un dels teòrics del pacifisme francès, autor de *La Pédagogie des rencontres et des conflits transculturels* (2014), va escriure que cap acció no violenta o cap vaga de fam (especialment si és limitada en el temps) ha acabat amb una situació d'injustícia. El que ha aconseguit és fer-la present i ineludible en l'agenda política, obligant així a negociar i a reconsiderar posicions d'intransigència. Sharp parla de la vaga de fam com a "Jiu-jitsu polític", en que quan l'adversari actua violentament, la resistència no-violenta i el dejuni són eines que li treuen tota autoritat moral i legitimitat política davant la població. Per això tan important com començar la vaga és saber acabar-la.

Fer vaga de fam és realitzar un acte de sobirania personal (una decisió radical sobre el propi cos), però obliga també a actuar sobre ressorts emocionals, tant de qui la fa com de la societat

sobre la qual s'actua. La vaga de fam comença per la conscienciació prèvia i deixa de ser útil quan el propi cos es rebel·la. Un mínim de dos litres d'aigua, mitja cullerada de sal i algunes gotes de llimona són imprescindibles per tal d'evitar problemes orgànics greus; però el principal problema és sempre psicològic. D'aquí la importància d'un equip auxiliar eficaç. Una persona de bona salut pot suportar entre trenta i quaranta dies de vaga de fam. No més. Per això és imprescindible que aquest període sigui aprofitat per un moviment com més ampli millor per divulgar la protesta i per promoure tant a l'interior com a l'exterior el més gran nombre d'accions solidàries tant al carrer com en tots els nivells polítics possibles.

El repte d'una democràcia

Raymond Aron i Bertrand Russell, que no tenien cap simpatia per Gandhi, van tendir sempre a menysvalorar l'eficàcia política de la no-violència considerant que només era possible exercir-la en un govern democràtic. La democràcia limita la pròpia violència, mentre que un govern totalitari pot imposar una brutalitat extrema. Quan un govern no té cap interès pel que opini l'opinió pública i es fonamenta en la violència institucional, tant li fa si els seus opositors fan vaga de fam. Més aviat, per contra, si se suïciden o es treuen ells mateixos de circulació, els vaguistes de fam fan un favor al sistema. La història ha donat la raó als pessimistes. És típic dels governs totalitaris que responguin als vaguistes de fam argüint que "només busquen notorietat" i que, més aviat, les ridiculitzin. Provocar dolor als innocents no ha fet perdre mai ni un minut de son a cap totalitari. Les vagues de fam dels indis contra els espanyols o les dels dissidents soviètics al Gulag no van aconseguir mai cap èxit significatiu, potser perquè prèviament el sistema polític ja es basava en el menyspreu a la dignitat humana. El respecte a l'opció presa pel qui protesta mitjançant a vaga de fam és una prova del cotó per a una democràcia. A més, si la seva eficàcia a l'interior pot ser esmorteïda pel silenci mediàtic i per la repressió als moviments cívics, sempre és important a l'exterior. La reputació internacional d'un Estat que reprimeix els lluitadors no-violents sempre inevitablement queda tacada.

Hegel a la *Fenomenologia de l'Esperit* (1807) fou el primer a dir que al món no hi hauria esclaus si l'esclau no col·laborés ell mateix consentint la seva pròpia dominació. D'aquí la importància que els teòrics de la no violència atorguen a tres principis estratègics que resulten cabdals en un context de vaga de fam. En primer lloc, l'afirmació del subjecte resistent. Per lluitar cal una conscienciació molt profunda que obligi a trencar amb el marc mental de l'opressor i a descobrir que potser moltes coses considerades fins aleshores "normals" no ho eren i, sobretot, no ho seran ja mai més. Tota acció no violenta no s'enfronta tant amb la violència com amb la passivitat. I en aquest context la vaga de fam és una eina que pot servir pedagògicament com a exemple i com a símbol per a la gent que vol canviar les coses.

En segon lloc, una vaga de fam no té només un protagonista individual. És una forma de no-cooperació col·lectiva, que demana un equip conscienciat i instruments d'unitat i solidaritat grupal. Rebutjar la cooperació amb qui oprimeix es fa palès a través del gest de rebutjar l'aliment, però també ha de mostrar-se en accions de grup que cada societat ha de decidir. Una vaga de fam ha d'anar necessàriament acompanyada de pressió al carrer per arribar a ser de debò eficaç. El tercer element bàsic és, òbviament, de caràcter mediàtic. La resistència no violenta s'ha de constituir com un contrapoder. L'avantatge que té la no violència sobre la violència és que no produeix por en l'opinió pública. Però, per definició, l'opinió pública és

canviant i mai no es pot estar segur que el gest que va triomfar en un moment donat aconsegueixi repetir la seva eficàcia mesos o anys més tard. Aquest és el risc.

Publicat a la revista EL TEMPS, nº 1800, 10.12.2018 – amb revisió.
